

MARIJA PEGAN

Terčeljeva pesnitev *Metropolit*¹

UVOD

Zanimanje za Filipa Terčelja se širi. Minilo je šele dvajset let od izida prve monografije o Filipu Terčelju ob 100. obletnici njegovega rojstva leta 1992 izpod peresa Marijana Breclja pri založbi Ognjišče v zbirki Graditelji slovenskega doma v Kopru. Od takrat se zanimanje zanj vztrajno širi in kaže, da so ljudje željni izvedeti več o življenju in delu tega uglednega primorskega duhovnika, besednega ustvarjalca in po splošnem mnenju mučenca.

Njegova besedna ustvarjalnost in dediščina še nista povsem ugotovljeni in raziskani. Vedno znova odkrivamo še skrite ostaline Terčeljeve zapuščine na nepričakovanih mestih, tako je poleti 2012 v arhivu solkanskega župnišča župnik Vinko Paljk našel rokopisni cikel vzgojnih pesmi pod naslovom Na Sion, objavljen v Družini, Novem glasu* in Koledarju GMD 2013.

Februarja 2012 pa je po posredovanju patra Vida Lisjaka meni prišla v roke pesem "Filip Terčelj: Zadnji ilirski metropolit. V spomin nadškofa Sedeja."

Gre za dolgo pesem v 134 verzih in treh dejanjih z epsko-lirsko in preroško vsebino.

Želim jo v nadaljevanju predstaviti, kajti po spletu okoliščin doslej še ni bila objavljena pod pesnikovim imenom, pač pa kot skriti naslov v dodatku k življenjepis nadškofa Sedeja v samozaložbi njegovega nečaka Josipa Sedeja leta 1971, štirideset let po nastanku!

KRATKA VSEBINA PESMI

Pesnik dogajanje postavi v okvir jesenske narave in adventnega cerkvenega časa, v občutje neznosne stiske Slovenca - trpina in njegove silne potrebe po Rešeniku. V tem okviru zagledamo strtega in bolnega nadškofa, Sedeja, ki pod gradom v škofijskem dvorcu ob svetopisemski besedi v meditaciji premišljuje stisko poslednjih dni in poslednjo sodbo, na predvečer prve adventne nedelje, večer svoje smrti.

Ko je naslednji dan ljudstvo prvič prišlo k zornicam, je izvedelo, da "je ugasnila luč, je umrl Sedej". Ne vemo, ali je bil res ob umirajočem "Benjamin" in ali mu je res bral "prerokbo", vemo pa, da je to pesniška metafora in pesniška resnica z odmevnimi reminiscencami.

Pesnik predstavi zastraženega mrliča. Nato gre po poti na Sveto goro, kamor so

ljubljenega očeta na svojih ramah nesli slovenski fantje in moške in kjer so ga prevzeli njegovi duhovni sinovi, duhovniki, in ga pokopali v sveto zemljo. Pesnik pripoved zaključni s pretresljivo prošnjo vladiki že v Božji navzočnosti, naj prosi za narod, da ostane zvest Cerkvi, da upanja božjega ne izgubi. Ljudstvu pa za popotnico v življenje izroči s krvjo Sedejevega življenja pisani testament: "Kdor veruje v Boga, kdor ljubi svoj rod, ne umrje nikdar: on večno živi".

Terčeljeva nabožna pesem nam je dobro znana in mnogo prepevana, zahtevnejša zvrst, kakršen je *Metropolit*, pa povsem neznana. Zato jo želim, po dvainosemdesetih letih od nastanka, predstaviti in jo objaviti samostojno pod pesnikovim imenom ter upravičiti njen nastanek kot živ, organski odziv na nenadomestljivo izgubo nadškofa – vladike – Sedeja, ki ga pesnitev povzdigne in povrne ljudstvu v uteho in vzgled. To dolgujem pesniku.

Škof Sedej ni bil nikoli pozabljen, Terčelj pa določen pozabi, a ne pozabljen.

Kaj o tem ve Kranjska? Nič! Skoraj nič. Zato tako lahkotno kar naprej vztraja pri krilaticah o sprva "prefinjeni" (P. Krečič) italijanizaciji, o "katoliškosti" (S. Krajnc) fašizma!

PREDSTAVITEV FAKSIMILA ORIGINALA PESNITVE METROPOLIT Z OPOMBAMI IN DOKUMENTI

Objava pesnitve je nastala na podlagi faksimila "Terčeljevega tipkopsnega originala, Lj., 2./I. 37" na tankem rjavem listu starega formata 21 x 34, odkritega aprila 2012, kot ga je Terčelj sam natipkal pet let po nastanku pesmi.

Filip Terčelj (Grivče – Šturje – Ajdovščina, 2. 2. 1892 † 7. 1. 1946, Davča – Sp. Sorica) je bil duhovnik, profesor verouka, voditelj mladine, predavatelj, prosvetni delavec, prosvetno-versko-kulturni organizator, urednik, publicist, narodnoobrambni in verski pisatelj, pesnik kakih 150 uglasbenih, skoraj ponarodelih cerkvenih pesmi. Anti-fašist. Antikomunist. Rojen na Kranjskem

kot prvi med sedmimi otroki kmetu Filipu in Mariji, r. Rustja, v Grivčah, vasi v pobočju Gore nad Šturjami na levem bregu Hublja, ki je bil mejnik med avstro-ogrsko Kranjsko in Goriško od 1830. Po končani štiriletni ljudski šoli v Šturjah je 13-leten odšel zdoma, da je v Šentvidu nad Ljubljano nadaljeval šolanje v generaciji prvencev slovenske klasične gimnazije, ki jo je 1905 ustanovil ljubljanski škof Jeglič, 1913 je maturiral in študij nadaljeval na Škofijskem bogoslovnem učilišču v Ljubljani na Dolničarjevi, za stolnico. Bil je vseskozi odličnjak. Posvečen je bil 6. 6. 1917, pel novo mašo 10. 6. v Ljubljani in bil 6. 7. 17 z dekretom škofa Jegliča določen za kaplana v Škofji Loki. Medtem je hudo zbolela mati in 4. 7. 1917 umrla, kar ga je zelo zaznamovalo. Iz očetovega drugega zakona z Anico Breclj je 1923 dobil polsestro Marinko. V Škofji Loki je ostal do 8. 9. 1921, ko je bil za eno leto poslan na socialno-pedagoško fakulteto univerze v Kölnu, kjer si je pridobil socialno pedagoško izobrazbo z akademskim naslovom profesor teologije. Medtem je deloval tudi med slovenskimi izseljenci, rudarji v Porurju, zanje ustanovil prvo zasebno slovensko šolo v Hambornu pri Oberhausnu pri Essnu, udeleževal se je študijskih tečajev v München-Gladbachu ter v okviru Kolpingovih ljudskih ustanov doživljal bogato kulturno-prosvetno življenje.

Po vrnitvi septembra 1922 ga je škof Jeglič poslal na zasedeno Primorsko v Gorico nadškofu Sedeju v pomoč za potrebe Prosvetne zveze, katere glavni tajnik je postal in urednik njenega mesečnega glasila, *Naš čolnič*, 1923–28, ter član ožjega književnega odseka GMD 1924–29. Imel je delovno mesto in dohodke duhovnega vodje in kateheta v slovenskem Alojzijevišču. Terčelj se je kot nekakšen odlično izurjen 'režiser ali general', izredno prepričljiv govornik, odličen organizator in literarni talent z vso vnemo vključil v delo znotraj duhovniške stanovske organizacije Zbor svečnikov svetega Pavla, s katero so primorski duhovniki odgovorili na italijansko zasedbo naših krajev. Odlično je vplival na razmah Prosvetne zveze v najmanjšo

vipavsko, posoško in goriško vas zasedene Primorske. V času hude gospodarske krize konec 1920 je odhajal v Trst, kjer je primorske emigrante v Južno Ameriko v slovo pospremil z duhovno popotnico. Nosil je bremena z ljudstvom in mu v stiski dvigal moralo, poln ognja in čudovite bližine do mladih in starejših je pomagal k lepoti bogoslužja, znal je pritegovati in osvajati srca, z izrednim govorniškim nastopom je polnil svetišča v Logu pri Vipavi, pri Mariji Obršljanski na Krasu, na Sveti gori nad Sočo, na Mengorah nad Tolminom in po prepovedi Prosvetne zveze hodil predavat na skrivne tabore na Vitovljah in Višarjah. Fašistična oblast ga je takoj zaznala kot bistveno oviro pri italijanizaciji zasedene Julijske krajine "Venezia Julia" in se ga besedno in fizično lotila že spomladi 1923. Po prepovedi Prosvetne zveze in njenega glasila 1927/28 se je Terčelj podvzval in v gostem zaporedju do 1931 izdal osem knjižnih enot.

Kakor nadškofa in drugih uglednih brankov slovenstva se je tudi njega oblast hotela znebiti. Bil je aretiran na silvestrovo 1931, niti mesec dni po pokopu nadškofa Sedeja 3. 12. 1931, kateremu je medtem iz osebne bližine napisal veličastno pesem Metropolitu v spomin.

Naslednjih pet mesecev je prestajal v sodnih zaporih v Gorici in Kopru, bil obsojen na 5 let konfinacije na jug Italije, v Campobasso, po petih mesecih, konec novembra 1932, pa pomiloščen ob priložnosti prve desetletnice vzpona fašizma na oblast – ironija ironična – za kar ga je UDBA še posmrtno skušala bremeniti sodelovanja z italijansko tajno policijo – da bi opravičila svoj kriminalni umor velikega rodoljuba in ljubljene duhovnika.

Po povratku iz konfinacije za Terčelja na Goriškem ni bilo nikakršne službe, živel je na ramenih staršev in od vbogajme, nekaj tednov leta 1934 vendarle smel nadomeščati od ustrahovanj in groženj obolelega ajdovskega župnika Fona, a je medtem, ker mu je grozila ponovna aretacija, 26. 4. 1934 prebežal v Ljubljano, ilegalno, ker mu je potekel potni list.

Najprej je iskal zdravniško pomoč v umobolnici, kruh pri šolskih sestrah v Repnjem in pri karmeličankah v Mostah. V Ljubljani se je čutil odveč, v dušo ga je zeblo in jokalo je ob brezbriznosti Kranjcev do izgube Primorske, ob mačehovskem, že kar sovražnem odnosu do beguncev, ob strankarskih in drugih delitvah, v katere se ni želel vključevati.

Za šolsko leto 1934/35 je bil s škofijskim dekretom nastavljen za prefekta v Marijanišče, kjer je ostal in stanoval eno leto, z odlokom beograjskega ministrstva za prosveto pa imenovan za suplenta verouka na II. ženski, današnji poljanski gimnaziji, kjer je po potrebi poučeval tudi filozofijo, pedagogiko, sociologijo, italijanščino in nemščino. Med več kateheti gimnazije je bil odgovoren za šolske maše in mašni pevski zbor, ki ga je vodil in vodil on sam; ni naključje, da je ravno v tem času gimnazijski zbor narasel na 91 pevcev in dosegal velike uspehe, a ga je na nastopih vodil prof. V. Schweiger; tudi za radio Ljubljana so snemali in potovali po Jugoslaviji. Konec avgusta 1935 je opustil službo prefekta v Marijanišču in sprejel službo honorarnega hišnega duhovnika v prisilnih delavnicah oz. umobolnici na Poljanskem nasipu, kjer je dobil svoje stanovanje in tam ostal do konca svojih dni: v sobi je imel harmonij, na mizi gostoljubno košarico dobrot za mlade in vse, ki so njegove pomoči iskali. Ves čas je deloval v emigrantskih društvih Soča in Tabor, ne glede na strankarsko usmerjenost, pisal prošnje in zahvale za tiste, ki tega niso znali, delal vse, kar je bilo treba, hodil predavat med emigrante v Mursko Soboto, Maribor, Sv. Kungoto, na Ptuj in v Kamnik, obiskoval begunce še iz 1. svetovne vojne, predaval na radiu in na društvenih shodih na Vegovi in v dvorani Union.

Ob koncu 1935 je ustanovil nadstrankarsko duhovno usmerjeno Sedejevo družino, ki je nudila zavetje in oporo primorskim sirotam brez očeta, nadškofa Sedeja. Deloval je kot talna voda, ki vse nevidno napaja: recimo proslavo v Ljubljani ob 30. obletnici Gregorčičeve smrti 21.11. 36 z odkritjem spomenika

leto pozneje, 8. 9. 1937; pa peto obletnico Sedejeve smrti z odkritjem spomenika 29. 11. 1936 v Stični, kjer je bila njegova pesem Metropolitu v spomin prvič javno deklamirana; slovesno sveto mašo zadušnico Lojzetu Bratužu v spomin ob sedmini njegove smrti 23. 2. 1937, za kar mu je pridobil frančiškanskega provinciala patra Ranta na Tromostovju.

Dolgo je Terčelj ostal le suplent z nizkimi osebnimi dohodki, razočaran, ker ni napredoval v profesuro, ko je 1938 prejel naziv profesor, 1939 pa še priznano delovno dobo v Gorici. Tako se je Terčelju izboljšal njegov družbeni in gmotni položaj.

Terčelj je deloval nadstrankarsko, sodeloval pri Slovenski straži in Slovenski dijaški zvezi. Zahajal je v družbo frančiškanov in v Finžgarjev krog. Prijateljeval je z Brecljevimi in s Tomšičevimi. Pri svetem Jožefu je uvedel adoracijo Najsvetejšega za svoje dijakinje ob sobotah popoldan, z njimi odhajal na poletne tabore na Žingarico in prirejal glasbeno-gledališke predstave, pisal dramska besedila, prigodnice, slavlilne pesmi, pogrebne, dajal iz rok v roke razna besedila, objavljaj aktualnosti v Slovincu, odmeve v Istri, glasilu emigrantov. Besedo je umetniško oblikoval v pesmih, izpovedno-refleksivnih črticah z vipavskimi in posošskimi motivi, pogosto z avtobiografsko noto, čustveno nabite, psihološko poglobljene in jih objavljaj v Naši zvezdi, Luči in Lučki, skrit za psevdonimi.

Italijanska tajna policija je Terčelja zasedovala ves čas in ga ob zasedbi Ljubljanske pokrajine takoj maja 1941 aretirala in zaslila, ostal je štiri tedne v zaporu.

Nato je smel nadaljevati profesorsko delo in duhovno oskrbo bolnice, kjer je tvegaj življenje za zavetje svojim dijakinjam, članicam OF, medtem ko je sam odklanjal članstvo v OF. Za kaznovane dijakinje se je v profesorskem zboru zavzel z nastopom "J'accuse", kot odmev slovitega Zolajevega zagovora krivično obsojenega judovskega člana francoske vojaške komande – Terčelj je zagovarjal, da so za kazen dijakinj glasovali tisti, ki so nemoteno ostali na svojih

profesorskih stolčkih, medtem ko so dijakinje uvedli v nevarne akcije in jim nakopali kazni. S tem se je zameril profesorjem.

Vojno so na šoli dramatično občutili. Izpraznjene klopi so polnili pribežniki iz Štajerske in Terčelj je marsikaterega begunca oskrbel s toplim obrokom v ljudski kuhinji, pri Slamiču ali mu kako drugače pomagal. Septembra 1943 se je z menjavo okupatorja občutno menjaj režim in februarja 1944 je nemška oblast izselila umobolne v neprimerne prostore stare šempetrske vojašnice, na Vrazov trg: Terčelj je odšel z njimi in ostaj naseljen med njimi v isti bolniški sobi v nemogočih razmerah več kot leto dni, ob profesuri!

Ob "osvoboditvi" je na šoli zaprosil za vrnitev na Primorsko, da bi pomagal pri obnovi svoje domovine, a so ga namesto tega za tri mesece strpali v "partizanski zapor" z najbolj absurdno izmed obsodb – kot izdajalca naroda! Takrat se je zanj zavzela edino Tomšičeva družina. Bil pa je Terčelj v svaštvu z Brecljevimi – Marjanom in Bogdanom – po očetu Antonu, pokojnem že 1943, in s Kristanovimi. Po izpustu, 20. 9. 1945, ni bil nikjer zaželen, niti v bolnici ni smel ostati, nadziran in, brez pristanka oblasti za opravljaj duhovniške ali kakršnekoli druge službe, lačen in gol, ki ni imel, kamor bi trudno glavo položil. Svoje stvari je odložil na podstrešje pri Sv. Jožefu in o božiču 1945 postal gost sozapornika sobrata Franca Krašne, po rodu Zgornjevipavca, ki je 4. 12. 1945 pridobil pristajek oblasti za upravljanje župnije na Spodnji Sorici s podružnico v Davči. Terčelj se je s Sorice domačim javil 18. 12. 1945. Na praznik razglašnja Gospodovega 6. 1. 1946 je župnik Krašna pri jutranji maši na Sorici oznanil, da pojdetaj naslednji dan s Terčeljem v Škofjo Loko in v Ljubljano oblast prosit za na škofjeloškem gradu zaprte gospodarje, Danjarje, potomce "nemških kolonov" – osem kolonov * je leta 1283 freisinški škof Emihopripeljal iz Innichna, da so najprej skrčili pot ob Sorici, nato postavili hube, zemljiške enote in si na njih zgradili domove – njihove številne družine je oblast tik pred božičem

1945 pregnala s stoletnih domov prek meje v Avstrijo.

Duhovnika sta šla maševat ob 10. uri v Davčo in bila nato gosta na kosilu pri organistu Francu Peternelju starejšem, Jurežu po domače, ter proti tretji uri odrinila prek gozdnih globeli peš, da bi se do noči vrnila v župnišče na Spodnji Sorici. Na tej poti sta ju zajela dva oznovca, ju čez noč zadržala, zasliševala in mučila na samotni kmetiji pri Brelihu, naslednji dan, 7. 1. 1946, na večer sta ju v Štulčevi grapi ustrelila. Teren je bil zato eno leto zastražen.

Pisni viri:

- Brecelj M., Filip Terčelj, Ognjišče, Koper 1992.
- Harej, PBL, 641 2 in navedeno literaturo.
- Novak V., SBL, IV, 58 – 9 in navedena literatura.
- Slovenski Primorec, 29. 8. 1946, št. 35.
- Dr. Pavle Blaznik, Kolonizacija Selške doline, inavguralna disertacija, Ljubljana 1928.
- M. Pegan: Zbornik Terčeljevih dni 2010 v Ajdovščini, tam M. Tavčar, 33, in G. E. Beličič, 62.
- M. Pegan: F. Terčelja in F. Krašne Pot v smrti, Ljubljana 2011, nova pričevanja o poti smrti.
- M. Pegan: Terčelj v: ŠKALj, ACAGo, SŠM, ARS, ZAL, ACS Rim; publikacija v pripravi.
- M. Pegan: Prva faksimilirana izdaja Terčeljevega književnega dela v XII enotah, Ljubljana, 7. 1. 2011.



Pričevanja:

- Franca Peternelja ml. in drugih o okoliščinah smrti dveh duhovnikov, Davča 2003 –13;
 - Marije Thaler o pregonu "nemških kolonov" –Danjarjev, 12. 1. 2013.
- Terčeljevo uredniško in soavtorsko delo:
- Naš čolnič (1923 – 28), urednik in soavtor z uvodniki, pomenki, pismi, večerno šolo, članki o društvenem življenju doma, v Nemčiji, članki s socialno- vzgojnimi in versko- vzgojnimi vsebinami, o živih vrelcih zakramentov; avtor črtic, kratke povesti, prevoda svetniškega življenjepisa Marjetica v Družini (1929 – 30). Sourednik Goriške Mohorjeve družbe, soavtor v Koledarjih GMD in v Jadranskem almanahu v Trstu. V Ljubljani soavtor v revijah Luč (1937 – 38), Naša zvezda (1938–39), Lučka (1943 – 44 – 45). Avtor črtic in pesmi z osebno-izpovedno in narodnoobrambno noto. Avtor pesmi s pokrajinskimi, folklornimi motivi, slavlilnih pesmi, podoknic, pogrebnic, spevoiger in dramskih prizorov.
 - Kam greš? – Molitvenika s Terčeljevim uvodom, uredil V. Šček, 1925, Ponatisi 29, 31, 1947.
 - Socialna čitanka – soavtor s poglavjem Cerkev, uredil Janko Kralj, 1926.
 - Soavtor v Kolačkih P. Paljka, 1926, Prvih korakih F. Kleinmayrja, 1926.
- Soavtor:
- s 150 pesmimi v treh knjigah cerkvenih pesmaric z avtorskimi liturgičnimi uvodi:
 - Božji spevi, 1929. Gospodov dan, 1930. Zdrava Marija, podpisan Pelikan, 1933.
 - Soavtor Svetih pesmic, 1932, ponatisi 1940 in 1955, in Barčice, zbirke pesmic, Trst 1933.
 - Soavtor v Evharističnih šmarnicah – Sv. Rešnje Telo in družina, šmarnica za 26. maj 1935, Ljubljana.
- Primerjaj:
- Bibliografija F.T., d36 – d51, v: Terčeljevo književno delo, XII, M. Pegan.
- Terčeljevo samostojno objavljeno književno delo:
- Zrna – avtor in urednik, GMD, 1927.

- Za domačim ognjiščem – avtor in urednik, GMD, 1927.
 - Marija, naše življenje (šmarnično branje za 31 dni) – avtor in urednik, Gorica 1928.
 - Mati uči otroka moliti – avtor in urednik, GMD, 1930.
 - Verbum Dei – urednik in pisec priročnika pridig za duhovnike, Gorica 1931.
 - Našemu nadpastirju za srebrni jubilej – avtor in urednik ob soavtorju B. in Trentar, 1931.
 - Srce in denar, spevoigra v enem dejanju, glasba V. Vodopivec, Pevska zveza, Ljubljana 1931
 - Liber precum – cerkveni molitvenik – obredni priročnik za duhovnike, Gorica 1932.
 - Ogorki, 10 črtic – podpisan Grivški, GMD, tiskano v Trstu, 1935.
 - Vozniki, povest – F. Terčelj, GMD 1940, izid 1945.
 - Prevodi: Vozniki v francoščini 1953, nemščini 1971, angleščini in hrvaščini.
 - Izgubljeni dve knjigi duhovno-medicinskih opažanj o umobolnih, cf. MB, 40, Terčeljevo pismo 21.9. 45
 - Izgubljena povest kot kronika domačega kraja v nastajanju, cf., PBL, 641.
- Podpisoval se je: Filip Terčelj; F. T.; Pelikan; Grivški; Soški.

V času fašizma so se avtorji podpisovali s psevdonimi, puščali nekakšne kode, začetnice ali nič.

ŽIVLJENJSKE IN DRUŽBENE OKOLIŠČINE V POJASNILO NASTANKA PESMI

Terčelj, ljubljanski duhovnik, je postal goriški duhovnik jeseni 1922, tako rekoč najmlajši med Sedejevimi duhovniki; prav on bi utegnil biti 'Benjamin' ob umirajočem vladiki Sedeju novembra 1931. Postal je podpredsednik Prosvetne zveze in urednik njenega glasila Naš čolnič s službenim mestom spiritula in kateheta v slovenskem Alojzijevišču.

Fašisti so Terčelja prvič napadli že 24. 2. 1923 po predavanju o krščanski vzgoji v družini in v javnosti za Prosvetno zvezo v Biljani (NAGO Nadškofijski arhiv Gorica, No. 782/23), kljub temu, da je bilo predavanje oblastem pravilno prijavljeno. Nadškof Sedej se je zanj zavzel pri goriškem podprefektu, a kaj, ko je bil že sam tam v nemilosti.

Jeseni 1923 so z Gentilejevo reformo na zasedenem ozemlju začeli uvajati italijansko osnovno šolo, postopno od prvega do petega razreda do jeseni 1927, ko je bila slovenska šola že ukinjena,

Prosvetna zveza je bila prepovedana, prav kmalu prepovedani tudi slovenski časopisi in revije, prepovedano je bilo krščevanje s slovenskimi imeni, obstoječa so poitalijančili. Itd.

Terčelj, dotlej duša živega prosvetnega in verskega življenja, je zdaj hitel s knjižnimi izdajami, dokler je bilo to mogoče. Poleg tega je oskrboval interna praznovanja v Alojzije-višču, v semenišču, v Marijinih družbah in apostolstvih molitve s pesmimi, recitali in spevoigrami in na ta način nevidno nadaljeval z duhovnim vodstvom slovenske mladine. Ko so leta 1931 v slovensko Alojzijevišče v Gorici – zgrajeno iz darov slovenskih duhovnikov, ki so se po letu 1892 povezali v društvo za potrebe slovenskih fantov kot pripravnico za vstop v prej nemške, zdaj italijanske šole – vključili italijanske gojence in v vodstvo nastavili italijanskega komisarja, da bi zavod prisilili v italijansko komunikacijo in ga pospešeno poitalijančili, so slovenski duhovniki živo občutili težo dogodkov. Terčelj se je trudil, da bi obdržal mesto duhovnega vodje v Alojzijevišču v oporo slovenskim gojencem, in si prizadeval, da bi pridobil mesto tudi med slovenskimi malosemeniščniki, zato je prosil nadškofa Sedeja za nekaj ur profesure v semenišču, za kar se je v tistem času dodatno izobraževal v Bergamu. Zaman! Po volji nadškofa Sedeja naj bi se umaknil v zakotje župnije Sveti Križ na Vipavskem, kot se je Virgil Šček že moral umakniti v zakotje župnije Avber. A Terčelj je odhod v Sv. Križ

odklonil; škofu je predlagal alternativno rešitev. Zavedal se je, da je najbolj potreben v Gorici! Z nadškofom sta se sporazumela. Od tod Terčeljev znameniti rek:

*A jaz se na bregu ne ganem, viharju
kljubujem, ostanem!****

Terčelj je slutil, da ni vse v nadškofovi moči, ni pa vedel, kako zelo nemočen je nadškof, posebno ne po vtisu, ki ga je nanje napravila čestitka nadškofu ob srebrnem jubileju 25.

3. 1931, ko je papež pohvalil Sedejevo delo v blagor duš in mu izrazil "blagonaklonjenost"!

Za slovensko duhovščino je bilo bistveno, da ne podleže fašističnim pritiskom in da obrani življenjski prostor za delovanje slovenske skupnosti. Verjeli so, da bo vse drugo ob papeževi zaslombi dosegel nadškof Sedej, ki je vsaj znotraj Cerkve dotlej dosegel spoštovanje temeljne pravice Slovencev do slovenskega jezika in zato užival popolno zaupanje duhovščine, vseh slovenskih krščanskih organizacij in vernikov, ki so mu ob vsaki priložnosti izražali vdanost in zahvalo.

Nadškof Sedej je bil steber verskega življenja in narodnega odpora proti fašizmu. V začetku novembra 1931 pa je odjeknila novica o nadškofovem odstopu na papeževo željo, kmalu nato še novica o imenovanju Sirottija za apostolskega administratorja, ki je nadškofa strla. Umrl je v soboto, 28. 11. 1931, ob treh popoldne in bil pokopan v četrtek, 3. 12. 1931.

Zdaj Terčelj ni mogel več molčati. Hotel je, da gre resnica med ljudstvo. To je storil s pesmijo.

VIR:

Dr. Rudolf Klinec, Primorska duhovščina pod fašizmom, 54 – 60, GMD, Gorica 1979.

Marijan Breclj, Filip Terčelj, Ognjišče, Koper 1992.

FILIP TERČELJ:
ZADNJI ILIRSKI METROPOLIT²
(V SPOMIN NADŠKOFU SEDEJU.)

1. POSLEDNJA MEDITACIJA.

Jesenski dan.

*V sončni Gorici je umiralo sonce za Brdi.
Grozdje je bilo obrano, le listi rumeni
so čakali smrti na utrujeni trti.
V mestu je vrelo življenje. Odsekana veja³
želela je priti spet k deblu⁴. Dežela je vrela,⁵
molče je hitela na semenj za praznik
svetnika Andreja⁶.*

*Po cerkvah so zopet viseli višnjevi prti,
adventni znanilci so klicali ljudstvo k
pokori
in mu govorili o sodbi poslednji in smrti.*

Advent!

*Res, dvojni advent⁷ v goriški deželi.
Od hribov cerkljanskih tja dol do Devina,
od Nanosa, kralja Vipavske, do zadnje
vasice v Brdih⁸,
kjer sreba slovensko kri tožna furlanska
nižina,⁹
je tlelo¹⁰ v stotisočih¹¹ upanje na Rešenika,
da rešil bi suženjskih spon Slovence
– trpina.*

Pod gradom¹²

*v dvorcu škofijskem na stolu ob oknu
sedel je v sobi nemočni – vladika¹³ Sedej.
Do takrat je stal. A dvojna bolezen
podrla je hrast neomajni, da dihalo
skromno življenje je komaj očito z odseka-
nih vej!*

*Utrujen in bled je vladikov trpki obraz.
Nocoj – na vigilijo prve adventne¹⁴ – dobil je
posebno bolesten izraz: pred dušo asketa
je stopil prerok adventni, naznanil mu čas,*

čas smrti in sodbe ... Dozorel je klas.

*Poklicati dal je duhovnega sina;¹⁵
kot Jakob nekdanj, očak izraelski –
je k smrtni postelji pozval sinove,
da dal bi jim nauke poslednje in blagoslove
– a ni jih bilo!¹⁶*

*Okrutna tujina¹⁷
mu vzela je Jožefa;¹⁸ z njim so prodali
ostale sinove in le Benjamina
je klicati dal, da bi mu prebral
poslednje dejanje iz zgodbe človeške:
premišljevanje poslednje: o sodbi vesoljni,
s katero se božja pravica v ljubezni
dopolni.¹⁹*

*Duhovnik je bral:
Ko videli boste gnusobo pustošenja svetega
kraja,
takrat naj v hribe beži, kdor biva v dolini!
Molite, da ne bi bežali v soboto ali pozimi,
ker stiska velika bo prišla takrat na svet;
in če bi ne bilo pravičnih, ne bil bi nobeden
otet.²⁰
In narod bo stal zoper narod ...
"Dovolj!"²¹ Duhovnik je sveto berilo končal.*

*Vladika je vzdihnil, nato je molčal:
grozota je stisnila možu pobožno srce.
Težko je dihal, pa se je zravnal
in dvignil je h Kristusu vele roke
ter z glasom tresočim takole dejal:
"Gorje jim krivičnim, strašno gorje!"
Naslednjega dne,
ko ljudstvo je prvič k zornicam²² hitelo,
ko morje je sveč pred oltarjem gorelo,
ko tisoče zbral je v Gorici Andrej –
je ugasnila luč: umrl je Sedej.*

2. ZASTRAŽEN MRLIČ

*Zaplakal je bridko narod ob Soči.²³
Umrli mu je oče, duhovnik, vodnik,
izdihnil je prerok – mučenec – svetnik.
Zvonovi so peli po celi deželi;²⁴
"Moli, usmiljeni narod ob Soči!"*

Moli in joči!"

Mrliča so dali na pare v kapeli.
Hiteli so k njemu sinovi in hčere,
vsaj mrtvega videti so si želeli
očeta, ki zlato je nosil srce.
Zastonj so prišli, mrliča so vzeli
jim tuji ljudje!

Zastražili s stražo²⁵ so oder mrtvaški,
da ne bi ga videl narod beraški,
da z bleskom uradnim bi skrili zločin
in ljudske solze.
Mogoče pa se je tiran²⁶ tega bal,
da ne bi mrlič od mrtvih vstal
in ga kaznoval za strašno gorje?

Ponoči šele so do njega prišli
otroci – sirote. Preproste roke
skrivaj so mu dale cvetov na srce –
cvetovi solza,²⁷
bridkosti gorja.

3. POT NA SVETO GORO

Slovesni pogreb ... Pač uradna parada
kot pri zločincih je stara navada.

Mitre²⁸ in mirte²⁹, vmes karabine,³⁰
pobožne molitve in tihe kletvine,
jokanje zvonov in pesem grobov,
hinavščina skrita in žalost očita:
vse bilo je zmešano v žalnem sprevodu.

Le enega bilo ni v žalnem pohodu:
pesmi domače, ki vzeta je rodu,
pesmi pobožne, molitve slovenske,
katero je ljubil vladika Sedej –
te ni bilo.

Pač! Vzknila je pesem in zrasla molitev,
ko prišel sprevod je iz mesta do mej,
kjer dviga se cesta na Sveto goro!

V črnih trakovih so vile se vrste
fantov preprostih, utrujenih mož.
Spodaj v dolini je jokala Soča,
v joku ihtela molitev je vroča,

tiha molitev fantov in mož.

Fantje so s trnja spletli mu krono,
trnjevo krono vladiku – svetniku.
In položili na trugo so črno
venec bodeči³¹ – spleten mučeniku,
ki mu je zloba zasekala rane
v dušo trpečo z zločinsko roko.
Vzeli so trugo mrtvaško na rame
in so jo nesli počasi, težko
na Sveto goro³².
Tam so jo vzeli sinovi duhovni
in jo spustili v črno zemljo,
v zemljo namočeno³³ z našo krvjo.

Zvonovi so plakali³⁴, srca drhtela,
bridko je jokala cela dežela
in solzno je bilo slovensko oko.

--

Na Gori ob Soči počiva naš oče
in gleda iz neba na nesrečno zemljo,
katero je ljubil goreče, srčno.

Vladika Sedej!
K sodniku pravičnemu Kristusu stopi
in to mu povej:
Naš narod ob Soči
trpi in molči!
Pomoči mu pošlji,
da v svoji bolesi
ostane zvest Cerkvi, tvoji nevesti,
da upanja božjega ne izgubi.

--

Minul je advent³⁵
in prišla bo ura,
ko bodo odprli
tvoj testament.

S krvjo si zapisal poslednje besede:

Otroci, ne bojte se suženjskih dni,
kdor veruje v Boga, kdor ljubi svoj rod,
ne umrje nikdar: on večno živi!³⁶

* Novi glas, 25, 2012; Družina, 26/27, 2012.

** Terčeljevo pismo šturskemu župniku Srečku Gregorcju, MB, str. 22 – 25.

1. V tej številki objavljamo besedilo pesmi Filipa Terčelja *Zadnji ilirski metropolit* z najnужnejšimi pojasnili in Terčeljevimi življenjepisom izpod peresa urednice objave Marije Pegan. V naslednjih številkah bomo objavili še njen raziskovalni esej, posvečen pesnitvi, Terčelju in Sedeju. (Op. ur.)
2. Pesnitev v treh dejanjih v spomin na smrt in pokop zadnjega slovenskega goriškega nadškofa in metropolita in na Slovenca – trpina, na njegovo dostojanstveno pot počasi težko na Sveto goro s Sedejevo krsto na ramenih, to mogočno pesnitev mu je goriški duhovnik in pesnik Filip Terčelj (1892 – 1946) napisal iz neposredne bližine in povezanosti in čas pesnitve na koncu točno opredelil: "minul je advent" 1931. Zadnji ilirski metropolit in goriški nadškof (1906–1931) je bil dr. Frančišek Borgia Sedej. Umrli je na vigilijo prve adventne nedelje, v soboto, 28. novembra 1931, ob 15. uri v škofijskem dvorcu v Gorici. Sin slovenske kmečke matere in očeta s cerkljanskih hribov doma je s svojim narodnoobrambnim antifašističnim likom primerljiv liku svetniškega münstrskega škofa Clemensa Augusta von Galna (Svetniki, 115), ki je iz ljubezni do Boga in do ljudi v ponos nemškega naroda in človeštva tvegaval življenje v boju proti nemškemu nacionalsocializmu, a ga je preživel. Sedej je umrl, Terčelj tudi. Primerljivost se tu konča. Zaejenja se čisto druga zgodba! Ker smo mi drugačni. Škof Galen je bil že leta 1946 imenovan za kardinala, a je kmalu po tem umrl za slepičem. Nemci pa so njegov spomin takoj povzdignili in začeli s postopkom beatifikacije ter uspeli. Kaj pa mi na Goriškem? Omahujemo. Tri svetniške žrtve fašizma imamo, našega nadškofa dr. F. Sedeja, našega skladatelja in zborovodja Alojza Bratuža in našega duhovnika in pesnika F. Terčelja. Stopimo korak naprej, Slovenci, z dvignjeno glavo in s samozavestjo, hvaležni, da smo preživeli iz rodovnih in duhovnih korenin svojih prednikov in svetnikov in se potrudimo, da vesoljni Cerkvi pokažemo tri rubine naše krajevnе Cerkve, naše svetnike, ki so del zgodovinske identitete našega naroda. K njim se zatekajmo po pomoč in vzgled v zmedi našega časa. Goriška nadškofija, ustanovljena 1751. Ilirska metropolija, ustanovljena 1830 s sedežem v Gorici s štirimi podrejenimi škofijami, sufragani: ljubljansko, tržaško-koprsko, poreško-puljsko in krško. Od Slovencev se je najdlje obdržal na škofovskem stolu goriški nadškof Sedej. Dolgo so italijanske fašistične oblasti pritiskale za njegov odhod, a se ni vdal; odstopil je v poslušnosti papežu Piju XI., ki pa je njegovo zaupanje izdal, ko je za naslednika postavil profašističnega Sirottija, kar je Sedeja strlo do smrti.
3. Odsekana veja, podoba nedvoumno kaže na način, kako je bil nadškof odstavljen – odsekani Trpno, vsiljeno, neprostoovoljno stanje povzroča trpljenje. Odsekana veja – tudi Primorska – želela je priti spet k deblu – Sloveniji.
4. Veja – v ikonografiji 'trta in mladike' – želela je k deblu – k Cerkvi, odsekana od debla Cerkve, nikoli od trte Kristusa!
5. Dežela je vrela, ljudstvo dežele – osebni in družbeni vidik se prepletata v napoved zgodovinskega konflikta. Vrela je kot vre življenje – kot vre v kotlu – vre od nevzdržnosti in krivice – bati se je, da ne prevre – litostrates, bistroumni nesmisli: "je vrela, molče je hitela" – ker spregovoriti ni smela po slovensko – le slutila je o svojem nadškofu – najhuše.
6. Svetnik Andrej goduje 30. novembra: od nekdaj se na ta praznik v mesto Gorico na semenj zgrinja vsa dežela.

7. Dvojni advent v goriški deželi – čas pričakovanja prihoda Kristusa Rešenika, čas pokore in smrti grehu, kar naznanja višnjeva liturgična barva – pa tudi čas rešitve iz zatiranja in suženjskih spon. Po orisu narave in mesta na jesenski dan v adventu pesnik nastavi dramski konflikt v dvojnosti adventa – ki se nevarno stopnjuje v spopad družbenega z božjim.
8. V nenadkriljivi besedni zvezi pesnik zaobjame vso slovensko deželo na jugozahodnem in severozahodnem slovenskem etničnem robu v stiku z romanskim in nemškim svetom. Tam na robu v Devinu slovenska skupnost do današnjega dne živi!
9. "sreba slovensko kri tožna furlanska nižina", umetniško močna srhljiva protivnost.
10. Tli upanje, prikrit ogenj, tiho tli pod površjem upor!
11. V stotisočih: po cerkveni statistiki 650 000 Slovencev in Hrvatov od leta 1918 pod Italijo, po prirodnih 767 000. (B., 16)
12. Pesnik v podnaslovu prečta piko, da nadaljuje z malo začetnico v naslednji verz, ki s podnaslovom tvori eno.
13. V naslovu "vladika" odmev slave črnogorskega svetnega in cerkvenega vladarja, vladike Petra II. Petrovića Njegoša (1813-1851), pesnika črnogorskega nacionalnega epa Gorskog venca (1847).
14. Na predvečer prve od štirih adventnih nedelj pričakovanja Jezusovega rojstva na svet.
15. S posvečenjem duhovnik po škofu prejme sinovstvo; Sedej je v očetovski ljubezni 'sinovom' zgradil semenišče, ga oskrboval, gojil 'sinovstvo', duhovnike posvečeval, od njih zahteval predano službo in svetost življenja.
16. Ni jih bilo! Kajti do 1930 so Italijani že konfinirali 27, zaprli 15, čez mejo izrinili 70 slovenskih duhovnikov! (B., 77– 81.)
17. Italija ni bila Primorcem nikoli njihova država, pač pa okrutna tujina; pošiljala jih je umirat za svoj imperij v osvajaalne vojne, 1936 v Abesinijo, 1940 v Grčijo, sicer pa slovenske ljudi sramotila s "schiavi" – sužnji brez kulture, "alogeni" tujerodci, jim prepovedala materin jezik, do nerazpoznavnosti poitalijančila njih stara slovenska osebna imena, priimke, imena krajev, mest, vasi in celo njiv, jih prepovedovala krščevati z imeni slovanskih svetnikov: Cirila, Metoda, Vladislava, Vladimira, jim pogojevala vstop v šolo z brezprizivnim poitalijančenjem, spreobrnjenjem "convertiti", kar je hotela opraviti v par letih, zaposlitev pogojevala z vstopom v fašistični sindikat, z davki uničevala slovenske gospodarstvenike. (B., 8.)
18. 1 Mz. /37 Terčelj primerja nadškofa Sedeja s starozaveznim očakom Jakobom. Škofovo zgodbo opredeli z zgodbo Jakoba in njegovih sinov, ki so iz zavisti prodali brata Jožefa v egiptovsko sužnost. V nadaljevanju zgodbe, ko vsi sinovi odidejo za kruhom v Egipt, Jakob obdrži ob sebi le najmlajšega sina Benjamina. Sinov – pregnanih, zaprtih, konfiniranih! – ni bilo. Italijansko prilastitev Primorske pesnik označi za kupčijo, za izdajo brata po bratu, Primorca po Kranjcu, po državi SHS.
19. Tri krščanske čednosti: vera, upanje in ljubezen: ljubezen do Boga in do bližnjega. Tri poslednje reči: smrt, sodba, pekel ali nebesa. "Sodba, s katero se božja pravica v ljubezni dopolni!" zapiše pesnik Terčelj – jedro krščanskega nauka!
20. Otet, odrešen. Mt. 24, 7–23 itd. Evangelist Matej poroča, da Jezus navaja preroka adventa Daniela, ko učencem napove stisko poslednjih dni pred prihodom Sina človekovega na sodni dan. Citata svetopisemske prerokbe Terčelj ne opremi z navednicami, kot standard veleva, ker ga pesniško predruža in verjetno zato, ker prerokbo privzame za dejstvo!

21. Dovolj! Verjetno vzklik vladike, ki prekine prerokbo, bi lahko 'prevedli': Tega ne morem več poslušati, zreti' – v tem trenutku začenja njegovo preroško videnje. Zamolčanost sili, da si nadaljevanje prerokbe ogledamo sami, Mr. 13, 12 – 21: "In izdajal bo v smrt brat brata in oče sina. Otroci bodo vstajali proti staršem in jih pošiljali v smrt. Vsi vas bodo sovražili zaradi mojega imena. Toda kdor bo vztrajal do konca, bo rešen." V smislu te prerokbe pesnik sklene tudi svojo pesnitev: "Kdor veruje v Boga, kdor ljubi svoj rod, ne umrje nikdar."
22. Zornice, zgodnje adventne svete maše v decembru, ko se jutra zorijo in se zori upanje na Kristusov prihod. V predkonsilskem času pred 1963 so bile zornice povezane z obrednim postom od polnoči do jutranje svete maše s prejemom svetega obhajila na tešče; v pokoncilskem času je celonočni post ukinjen, s tem so praktično ukinjene zornice.
23. Narod ob Soči, eden in edini, slovenski! In vendar je bil nadškof Sedej, do kraja zvest svojemu poklicu, enako škof Slovencev, Furlanov in Italijanov, po letu 1920 pa še tirolskih Nemcev in, v nasprotju z oblastjo, je ostal enako pravičen pastir vsem narodom na stičišču njihovega bivanja, med Jadranom in Sočo na sončni strani Alp.
24. Dan smrti je bil deževen, dan pokopa sončen. Ivan Slemič, župnik iz Čepovana (S. Medvešček, 1977), piše: "Po hribih je brila burja, raznašala snežinke in jih zbiral v zamete, a še hujše nas je zadela ta nepričakovana vest in iz ust vseh vernikov si slišal obupajoči glas: Izgubili smo našega škofa! Naslednji dan, prvo adventno nedeljo, so solze zalile oči vernikov, ko so slišali v cerkvi oznanilo. Vseh se je polasčala tiha bojazen in skrb."
25. Zastržili so mrliča! Ne gre za zgolj dramatični učinek primerjave z Jezusom, križanim, umrlim, v grob položenim in z rimskimi vojaki zastraženim, ker je napovedal, da bo tretji dan od mrtvih vstal – da ga ne bi kdo iz groba ukrad in lagal, da je vstal. Oblast je truplo zastržila – za našega človeka nezaslišano onečaščenje drage mu osebe, ki mu jo skušajo v žalovanju odtujiti, onemogočiti pristop, dotike, poglede, molitve in polaganje cvetov. Groteskna, skoraj poganska odvratnost mogočnika, v popolnem nasprotju s plemenitim čutenjem "naroda beraškega". Pet let pozneje, februarja 1937, so fašistični oblastniki podobno zastržili truplo Lojzeta Bratuža, da ga niti žena z otrokoma ni mogla obiskati in se od njega posloviti.
26. Terčelj se obregne ob tirana Mussolinija osebno s posmehljivim dvotipom njegovi vraževnosti v prav ljudski maniri.
27. Nenavadna besedna zveza, nominativna apozicija, bega, pričakovali bi akuzativno apozicijo, skladnjo: dali so očetu cvetov, tako bi za vejico bilo, za pomišljajem pa nominativna apozicija kot: to so – 'cvetovi solza in bridkosti gorja' (očetu na srce).
28. Mitre, škofovska pokrivala.
29. Mirte, dišave sredozemskega grmiča z dišečimi belimi cvetovi in plodovi za izdelavo opojnega olja, iz smole kadila.
30. Karabine, puške karabine, po katerih se policijski stražarji imenujejo karabinjeri, puškine cevi so štrlele iznad miter.
31. Venec divjega otredlega bodečega zimzelenega asparagusa s skalnih pobočij 'Skalnice' za krono vladiku – svetniku.
32. Sveta gora, med Soško fronto namočena s krvjo vojakov, ne le Slovencev, tudi Bošnjakov, Istranov, Dalmatincev, kakega Korošca, Avstrijca, Čeha, Poljaka, Madžara in celo Nemca – Prusa.
33. Sveta gora namočena z našo krvjo: pesnik tu misli na 400 let krvi in znoj od Urške Ferligoj iz Grgarja dalje, ki se ji je na skalni gori prikazala mati Marija in se z njo po slovensko pomenila za svetišče, za katerega se je Urška potegovala in ga pogumno in uspešno zagovarjala pred grofom v Gorici, ubranila ga je za ceno žrtev in trpljenja v ječi. Terčelj misli na kri in znoj naših dedov od začetka prve gradnje svetišča do obnove svetišča na pogorišču soške fronte prve svetovne vojne, svetišča od topniškega ognja zadeto, požgano in do tal zrušeno 24. 6. 1915: "Ogenj je planil iz samostanskega poslopja /.../ plameneči oblaki so legli na svetišče /.../ vzdrgedale so ustne, roke so pokrile obraz /.../ srce Primorske, srce naših src je izgorevalo." Alojzij Res*, Ob Soči, Trst 1916. Sveta Gora je naš slovenski Sion in naša gora poveljanja.
34. Pesnik poda točen čas, ko je napisal pesnitev: "Minul je advent", o božiču 1931, Testament bo odprl škofov nečak Ciril.
35. Pesnik pa pozna 's krvjo' Sedejevega življenja pisan testament in ga posreduje 'otrokom' na pot v življenje.
36. S tem razreši v prologu nastavljeni konflikt med družbenim in božjim. 'Otrokom' ne obljubi konca sužnjih dni, ti so in bodo, lagal bi, če bi rekel, da preidejo; ne poziva jih k revoluciji ne k samoodrešitvi, pač pa sirotam brez očeta ponudi v odgovor na izziv življenja 'očetov' testament, Sedejev duhovni testament, ki je v veri v Boga in v ljubezni do svojega rodu za večno življenje. Tako svojo pesnitev Metropolit pesnik sklene v en krog z Danielovo prerokbo. Pesnikova preroška vizija se, žal, v zgodovini dejansko uresniči v bratomorni vojni. Pesnikova razrešitev stiske pa ostaja osebna odločitev za vse čase.